

Kujataa – Arktisk bondekultur i tusind år

Introduktion

De indre beskyttede dele af de dybe sydgrønlandske fjorde udgør en subarktisk oase med en middelterperatur for varmeste måned, der når op over 10 ° Celsius. Klimaet har et kontinentalt præg, men bliver mere oceanisk jo nærmere man kommer yderkysten. Hovedparten af området er præget af et lavt fjeldterræn med frodig vegetation, som lokalt har et potentiale som foder for drøvtyggere, som kan måle sig med de bedste forhold under langt varmere himmelstrøg. Her findes det kerneområde for sydgrønlandsk landbrug både før og nu, som foreslås optaget op UNESCO's Verdensarvliste. Det omfatter: (1) Den inderste del af Tunulliarfik-fjorden inklusive landområdet, der ligger mellem denne og indre del af Sermilik-fjord, (2) det lave landområde mellem Tunulliarfik-fjorden og inderste del af Igaliku-fjorden, (3) Vatnahverfi, dvs. det sørige område mellem Igaliku-fjorden og bunden af Alluitsoq-fjorden og (4) landområdet langs den nordlige sidefjord til Igaliku-fjorden, Qaqortup Imaa, samt halvøen umiddelbart øst for denne. Området er ca. 2200 km² stort og udgør dele af de nuværende Narsaq, Qaqortoq og Nanortalik kommuner.

I dette område har der været praktiseret landbrug i to kronologisk adskilte, men historisk set forbundne perioder. Først var det folk med en skandinavisk baggrund som etablerede sig som bønder i en 4 – 500 år lang periode, indtil de af forskellige årsager ikke længere magtede at tilpasse sig de ændringerne i de natur- og kulturgivne forudsætninger, som senmiddelalderen bød på. Senere var det sønner og døtre af inuitkulturens højtspecialiserede sælfangere, som – under indflydelse af den dansk-norske kolonisation – tog det store spring fra fanger til bonde. Fælles for begge perioder har været et landbrug der er baseret på fjeldgræsning for drøvtyggere i store områder om sommeren og dyrkning af græs til vinterfoder på marker i umiddelbar nærhed af bostederne.

***Øst møder vest* – en milepæl i menneskets globale bosættelsehistorie**

Den islandske kolonisation af dele af S og SV Grønland fra slutningen af 900-tallet repræsenterer den vestligste udpost af et nordisk bondesamfund under vikingetidens og den tidlige middelalders ekspansion på øerne tværs over Nordatlanten. Den tidlige norrøne 1000-tals bebyggelse ved L'Anse aux Meadows, på nordspidsen af New Foundland, vidner om forsøg på at tage skridtet videre mod vest, men disse rejser vedblev at have karakter af opdagelsesrejser; husdyr som kunne skabe basis for en egentlig bosætning medbragtes ikke.

Samtidig med de islandske bønder slog sig ned inde i de sydgrønlandske fjorde beboedes den højarktiske, nordvestligste del af Grønland – i hvert fald i perioder – af mennesker tilhørende den sene østcanadiske Dorset-kultur (ca. 800 – 1200). I Syd- og Vestgrønland havde der allerede længe før islændingene slog sig ned levet mennesker tilhørende den palæoeskimoiske Saqqaq-kultur (ca. 2300 – 800) og den tidlige Dorset-kultur (800-0). Med den norrøne kolonisation er det således første gang vi i menneskets globale bosættelsehistorie, siden vor tidligste udvikling i Afrika, kan tale om, at ”ringen er sluttet”.

Den norrøne periode

De norrøne grønlændere skabte med udgangspunkt i deres nordiske baggrund en selvstændig grønlandsk landbrugskultur med egne driftsformer, egen husbygningskultur, egne redskabsformer mm. De gjorde sig desuden så fortrolige med det store arktiske landområde, at de i rigt mål kunne udnytte dets mange naturgivne ressourcer i form af sæler, hvalros, narhval, rensdyr og andet vildt. Muligvis var det adgangen til hvalrostand, narhvaltand, diverse huder og skind, jagtfalke og andre meget eftertragtede luksusvarer på det nordeuropæiske marked, der i den sidste ende var afgørende for bebyggelsens succes gennem generationer.

Grønlands første bønder havde hele ”pakken ” af tampattedyr med, som kendes i det samtidige skandinaviske landbrug, dvs. kvæg, får, ged, hest, svin, hund og kat. De små drøvtyggere, får og ged, udgør som regel den største gruppe af tamdyr, men til forskel fra alle andre områder inden for den nordiske kulturkreds er geder på mange gårde næsten lige så talrige som får. Dette afspejler formentlig en lokal tilpasning til en udbredt vegetation af birke- og pilekrat, men hænger i lige så høj grad sammen med udnyttelsen af drøvtyggernes mælk til fremstilling af langtidsholdbare mejeriprodukter. Kvæget er bedst repræsenteret på de største gårde, men er altid til stede. Særlig imponerende er staldanlæggene på bispegården Gardar med plads til over 100 stykker kvæg; på nogle udgravede lidt mindre gårde i Østerbygden udgør kvæget typisk mellem 15 - 18 % af de udgravede knogler. For at sikre sig en tilstrækkelig vandforsyning på hjemmemarkerne har man på gårde med et stort kvæghold, bl.a. på bispegården, lavet kunstvandingsanlæg.

Husdyrholdet har i høj grad været suppleret med sælfangst og i en vis udstrækning rensdyrjagt. En økonomi der i så høj grad var baseret på udnyttelse af mælkeprodukter og sælkød er på verdensplan ret enestående. I de undersøgte dyreknoglesamlinger fra Østerbygden, hvor der er flest knogler af tamdyr udgør disse kun en smule mere end 50 % af samtlige knogler. De resterende domineres af grønlandssæl og klapmyds (30 – 40 %) og rensdyr (3 – 7 %). Sælfangsten har fortrinsvis fundet sted på det meste fordelagtige tidspunkt, forår og tidlig sommer, hvor samtidig husdyrenes kondition var dårligst. Desuden tog man om sommeren på fangstrejser til nordligere områder langs den grønlandske vestkyst for at skaffe sig de vigtige omtalte handelsvarer til udveksling med skandinaviske købmænd. De norrøne grønlænderes økonomi var således meget sammensat og kompleks, og må have forudsat en ret stor gruppe menneskers samvirke og fælles organisation.

Gårdenes vigtigste byggematerialer var sten og tørv, hvilket har resulteret i stor synlighed af ruiner af gårdsanlæg fra såvel høj som lav. Det samme gælder også ruiner af gårde, som ligger i et udkantsområde eller som kun har haft en kort brugstid. Takket være beliggenheden i et relativt øde marginalområde med et lavt befolkningstal er dette specielle kulturlandskab stort set bevaret intakt, hvorfor vor viden om Grønlands forhold i middelalderen på nogle punkter er mere fuldkommen end det er tilfældet i andre nordiske kulturlandskaber. Som følge af de klimatiske forhold er der desuden bevaret fyldige udsnit af den materielle kultur. De mange dragter og dragtdele fra gravene på kirkegården i Herjolfsnæs, syd for Nanortalik, er således det bedst bevarede hverdagstøj fra den nordiske middelalder.

Det foreslåede område rummer et rigt udvalg af velbevarede større og mindre ruingrupper. Tilsammen udgør de en væsentlig del af middelalderens norrøne kulturlandskab i Sydgrønland. Vidt forskellige topografiske placeringer og landskabstyper er repræsenteret. Fra Qorlortoq-dalen i nord, med gårde som ligger som perler på en snor langs et 11 km langt dalstrøg mellem to fjorde og tilhørende sæteranlæg i det tilgrænsende opland, over de større sammenhængende sletteområder ved Qassiarsuk og Igaliku, til de mange gårde som fordeler sig i Vatnahverfis frodige sølandskab. Ud af

Østerbygdens knap 500 ruingrupper ligger ca. 180 inden for området, og af de 16 lokaliteter med kirke der er påvist arkæologisk er inkluderet 11. Området indbefatter tre ruingrupper i Østerbygden, som vi kan knytte direkte til begivenheder, der omtales i de islandske sagaer og andre skriftlige kilder:

Landnamstidens politiske centrum

Myten om den tidligste nordiske bosættelse i Grønland knytter sig til den store samling af ruiner i den nuværende fåreholderbygd Qassiarsuk. Stedet er identificeret som *Brattahlid*, hvor landnamsmets foregangsmand, Erik den Røde, slog sig ned. De arkæologiske udgravninger viser, at stedet var beboet gennem hele den norrøne periode, og det må gennem en del af Østerbygdens levetid have udgjort det politiske centrum. Ifølge islandske skriftlige kilder var det herfra, de skibe udgik, der i begyndelsen af 1000-tallet foretog de legendariske første rejser til "Vinland". Samme kilde beretter også, at Grønlands første kirke, og dermed den første kirke på den vestlige hemisfære, blev rejst på *Brattahlid* af Erik den Rødes hustru Tjodhilde. Arkæologiske undersøgelser i 1960'erne har kunnet bekræfte dette. Der findes ingen overjordiske spor efter denne kirke, men på basis af de arkæologiske iagttagelser er der rejst en lille tørvevold på stedet, der markerer den lille kirkes udstrækning og omfang. Desuden har man i 2000 ladet fremstille en moderne replica af kirken med tilhørende kirkegårdsdige uden for ruinområdet. De øvrige ruiner i Qassiarsuk repræsenterer fortrinsvis stedets sidste bebyggelsesfase og viser en rig variation af bygnings- og anlægstyper der blev benyttet i det norrøne samfund.

Det religiøse centrum

Det norrøne romersk-katolske bispesæde, *Gardar*, ligger i fåreholderbygden Igaliku. Bispesædet blev oprettet i 1121 og fungerede til slutningen af 1300-tallet. På stedet opførtes en domkirke, bispens residens samt bispegård. Kirken undergik flere forandringer, men endte som den ca. 27 m lange, korsformede katedral, hvis fundament er bevaret i dag. Bispesædet blev placeret på den største slette i Østerbygden og lå som en tæt kerne på 10 bygninger omgivet af mere end 40 økonomibygninger og bolighuse

Bispesædet var romerkirkens vestligste i precolumbiansk tid. Herfra administreredes det kristne budskab i de grønlandske bygder indtil de lå øde engang i 1400-tallet, og stedet blev med tiden den norrøne Østerbygds centrum. Vi kender bispernes navne fra islandske kirkeannaler, og stedet bliver med identificeret stednavn og kendte personnavne et væsentligt fikspunkt både i den grønlandske norrøne historie og mht. forståelsen af spredningen af den europæiske civilisation i middelalderen. På bispens gård blev drevet det norrøne Grønlands største landbrug, og de mange ruiner bidrager til en forståelse af stedets agrare strategi.

Den velbevarede stenkirke

Ruinerne af **Hvalsey-fjordens Kirke** inderst i den nordlige sidefjord til Igaliku-fjorden, Qaqortup Imaa, er den bedst bevarede ruin fra den norrøne tid i Grønland. Den er bygget af lokale granitsten, og står noget nær komplet, bortset fra taget, med gavle op til ca. fem meters højde. I kort afstand fra kirken står ruinen af den tilhørende gårds hal, som er bygget i samme teknik som kirken. Hallen er den bedst bevarede hal på en stormandsgård fra vikingetid og middelalder indenfor den nordiske kulturkreds. Arkitektonisk set er de to ruiner et udtryk for slægtskab dels med Norge og dels med de nordskotske øer og viser klare overensstemmelser – dette gælder ikke mindst udformningen af kirkens korvindue - med fremherskende samtidige stilarter i Europa. Dette forhold viser således en forbavsende internationalitet på trods af lokalitetens afsides beliggenhed i forhold til middelalderens kulturelle kraftcentre i Europa. Kirken antages opført omkring år 1300, og den må ses som et udtryk for den

dynamik, der befordrede såvel kulturelle som religiøse strømninger inden for romerkirkens spirituelle imperium. Samtidig er den et udtryk for en styrke i denne vestligste del af den norrøne verden, der fortæller om viljen til fortsat fællesskab med den norsk/islandske verden, som man oprindeligt udgik fra såvel som til resten af kristenheden. Islandske skriftlige kilder beretter om et bryllup mellem islændingene Sigríð Björnsdóttir og Þorstein Ólafsson, der fandt sted i Hvalsey-fjordens Kirke d. 16. september 1408, og om samme pars rejse tilbage til Island i 1410. Dette er de sidste efterretninger der kendes fra middelalderens nordiske samfund i Grønland.

Ca. 1 km øst for ruinen af Hvalsey-fjordens Kirke ligger et moderne fåreholdersted, som blev etableret i 1950'erne. På dette tidspunkt var ruingruppen omfattet af en fredning.

Det norrøne samfunds undergang

Det norrøne samfund hvilede på både en bæredygtig og livskraftig bondekultur og på en udnyttelse af landets vilde fauna. Alligevel døde det gradvist ud og gik helt til grunde i 1400-tallet efter ca. 15 generationers tilstedeværelse i Grønland. De yngste kulstof-14 dateringer tyder på, at enkelte gårde stadig var beboet 30 – 40 år efter det omtalte bryllup i Hvalsey-fjordens Kirke, dvs. omkring 1440-50. Men mange af Østerbygdens mindre gårde blev allerede lagt øde i 1300-tallet, ligesom det var tilfældet med hele den nordligere Vesterbygd i de indre isfrie dele af nuværende Nuuk kommune.

I det tværvidevidenskabelige miljø der beskæftiger sig med det nordiske samfunds forsvinden i Grønland er der bred enighed om, at affolkningen skyldes flere forhold, men økologiske og naturgivne årsager har generelt været vægtet højere end kulturbetingede forhold. Af alle enkeltstående forklaringer er det særligt 1300- og 1400-tallets generelt køligere klima man har hæftet sig ved. Et koldere klima har selvsagt været en ulempe set med en bondes øjne, men i teorien kunne der være kompenseret gennem øget fangst og fiskeri. Det er i den forbindelse værd at bemærke, at de mange undersøgte samlinger af dyreknogler fra gårdene viser, at det økonomiske potentiale mht. udnyttelse af den vilde fauna langt fra var brugt op da bygderne døde ud. Ringsælen – den sælart som forekommer overalt i Grønland og på alle tider af året – nærmest glimrer ved sit fravær i køkken- og slagteaffaldet på gårdene; den er kun repræsenteret med enkelte knogler i de allerstørste samlinger. Fiskeknogler forekommer desuden i meget beskedne mængder, selv på gårde der er undersøgt i de seneste årtier, hvor man har været opmærksom på de fejlkilder, der knytter sig til tilvejebringelse af disse.

Formentlig har et grundlæggende problem for det norrøne samfund været et lille befolkningsgrundlag. Ifølge nye modelberegninger har bygderne kun haft en samlet befolkning på ca. 2000, da den topper i 1200- eller 1300-tallet. Det har i givet fald betydet en stor sårbarhed for et samfund, som har været baseret på en så bredspektret økonomi i et stort geografisk rum, og hvor samarbejde mellem adskillige gårde har været en nødvendighed. Senmiddelalderens faldende interesse for de traditionelle grønlandske luksusvarer i Europa må desuden have været fatal på grund af afhængigheden af vigtige importvarer som f.eks. jern og skibstømmer. Det har marginaliseret det norrøne grønlandske samfund yderligere og kan have bidraget til udvandring.

Da nordbobygderne var lagt øde havde mennesker tilhørende inuitkulturen – forfædre til vore dages grønlandere - slået sig ned langs de fleste af grønlandske kyster. Inuit-kulturen – eller thulekulturen som den også kaldes - udvikledes i første årtusinde ved Beringsstrædet, og i 1000-tallet begyndte grupper af mennesker tilhørende denne kultur at bevæge sig østover. De første inuit slog sig ned i Thule-området i 1200-tallet, og herfra spredte man sig i de efterfølgende to århundreder til andre dele af Grønland. Thulekulturen var meget dynamisk og dens bærere var i besiddelse af stor omstillingsevne. Fra det højkartiske naturmiljø, hvor man havde haft særlig økonomisk fokus på fangst af grønlandshvaler, spredte man sig til landets øvrige klimazoner og tilpassede sig de muligheder som

de nye områder gav. De arkæologiske fund vidner om gentagne kulturmøder mellem inuit og nordboere, men intet tyder på systematisk handelssamkvem mellem de to folk. Arkæologisk er der heller intet belæg for, at fjendtligheder mellem inuit og nordboere skulle være den direkte årsag til det norrøne samfunds undergang.

Nyere tids grønlandske bondekultur

Fra kolonitidens start blev husdyr igen indført til Grønland som en form for levende proviant, der blev holdt af kolonibestyrere, missionærer og andre embedsmænd ved de oprettede kolonisteder. Allerede Hans Egedes medbragte ved sin ankomst til landet i 1721 nogle køer, grise og en enkelt ged, og senere i 1700-tallet berettes også om husdyrhold hos Herrnhutt-menighederne. Det første spæde tiltag fra koloniadministrationen med henblik på at genindføre et egentlig landbrugserhverv kom allerede i 1777, da Den kongelige grønlandske Handel sendte købmanden Andreas Bruun og hans assistent Aron Arctander på en rekognosceringsrejse til de gamle nordbobebyggelser i de sydgrønlandske fjorde, bl.a. med henblik på at finde steder der kunne egne sig til landbrug og kvæghold. Fem år senere gav direktionen for handelselskabet sin fratrådte leder i Qaqortoq / Julianehåb, nordmanden Anders Olsen, tilladelse til at slå sig ned som kvægholder.

Det første landbrug i Igaliku

Anders Olsen (1718-1786) bosatte sig som bonde i **Igaliku**, det gamle norrøne bispesæde, sammen med sin grønlandske hustru, Tuperna (ca. 1726-1789) i 1782. Dette blev starten på et grønlandsk bondedynasti med traditioner, der rækker helt frem til nutiden. Nybyggerne byggede deres huse af sten fra middelalderbispens gård, og genindførte kvæghold og fårehold. Bygden udviklede sit helt specielle særpræg, som er delvist bevaret i dag. Dette kommer til udtryk i de bevarede ældre bygninger, bygget af de karakteristiske røde Igaliku-sandsten, der stadig udgør en vigtig del af det der kendetegner miljøet i Igaliku. Til bygdens specielle kultur hører en efter grønlandske forhold særlig rig musikkultur.

Tuperna og Anders Olsens efterkommere i Igaliku var de eneste i Grønland som – bortset fra et kortvarigt forsøg ved Narsaq fra 1833-36 – drev et selvstændigt landbrug i 1800-tallet. Kilder nævner at man i 1834 havde et brug med 16 stykker kvæg og 40 får. Ud over at anlægge haver blev der ikke foretaget jordforbedringer på stedet, dvs. at hele driften i de første generationer var baseret på naturgroede arealer.

Igaliku er stadig en driftig og aktiv landbrugsbygd, selv om man i de seneste årtier har oplevet en stor affolkning, således at der i dag kun bor ca. 30 mennesker. En del af de ældre bygninger ejes af efterkommere og slægtninge til de tidligere beboere, som benytter disse som feriehus.

Fåreholderbygden Qassiarsuk grundlægges

Inden for det moderne grønlandske fårehold regner man året 1906 for sit grundlæggelsesår. Det år etablerede den grønlandske præst og foregangsmand Jens Chemnitz et fårehold med 9 hunfår og 2 væddere i Narsarmijt i det sydligste Sydgrønland. Fårene, som senere blev suppleret med yderligere 8 individer, var importeret fra Færøerne, hvor Chemnitz under en rejse samme år havde fået vejledning i fåreopdræt. Kendskabet og interessen for fåreavl udbredtes herefter gennem Jens Chemnitz til andre grønlanderne i området. På nogle af regionens fangstpladser blev det efterhånden almindeligt, at familier supplerede sælfangst og fiskeri med lidt fåreavl som bierhverv.

I 1915 grundlagdes en fåreavlstation i Qaqortoq i Sydgrønland. Dens besætning var indkøbt på Island og bestod af 172 får, 2 islandske heste og 3 skotske hyrdehunde. Det var stationens opgave at

demonstrere og udvikle et grønlandsk fårehold samt opdykningsmetoder, som kunne bruges lokalt med henblik på at sikre vinterfoder til dyrene. Stationen tog unge grønlandske elever ind og uddannede dem som fåreholdere, og efterhånden som bestanden af får voksede udlåntes dyr til nystartede fåreholdere, som senere skulle tilbagelevere et tilsvarende antal dyr af egen avl.

I 1924 blev den tidligere tømrer på fåreavlsstationen Otto Frederiksen (1890-1957) den første grønlander der tog springet ud i fårehold som fuldtidsbeskæftigelse. Med en besætning bestående af 140 moderfår og 3 væddere, udlånt af Fåreavlsstationen i Qaqortoq, slog han sig ned med sin familie i **Qassiarsuk**, dvs. på samme sted hvor også nordboernes foregangsmand, Erik den Røde, havde slået sig ned. Forsøget blev en succes og snart fulgte der flere nybyggere. Allerede elleve år efter boede der i og omkring Qassiarsuk 15 selvstændige fåreholdere, som alle var udlært på fåreavlsstationen i Qaqortoq.

Qassiarsuks grundlægger Elisabeth og Otto Frederiksens blev, ligesom Tuperna og Anders Olsen længe før dem, stamforældre til en stor slægt af grønlandske landmænd. Alle deres fire sønner blev fåreholdere, ligesom ægteparrets to døtre også blev gift med sådanne. Denne families efterkommeren har siden haft særlig tilknytning til det indre af Tunulliarfik-fjorden og området mellem denne og Sermilik-fjorden. Qassiarsuk er i dag en levende og driftig landbrugsbygd med ca. 150 indbyggere.

Udviklingen i 1950'erne og 60'erne

Nutidens gårde fordeler sig på de samme begrænsede opdyrkelige områder, som blev udnyttet af det norrøne landbrug. Derfor ligger der næsten altid en norrøn ruingruppe i nærheden af en moderne gård. Ved anlæggelsen af de allerførste landbrug i nyere tid genbrugtes sten fra ruinerne af forgængernes gårde, men denne praksis var ophørt under erhvervets vækst i 1950'erne.

1950'erne og første del af 1960'erne var præget af optimisme indenfor fåreavlen, hvor bygderne Qassiarsuk og Igaliku fungerede som centre for den videre udvikling. Der blev oprettet mange nye brug, således at der i midt i 1960'erne var 210 fårehold i hele Sydgrønland. De fleste af bedrifterne var dog alt for små til at kunne sikre en familie et tilstrækkeligt udkomme alene ved fåreavl, og antallet faldt betydeligt i de efterfølgende år.

Bl.a. blev fåreholdet i Vatnahverfi, i den sydlige del af det foreslåede verdensarvområde, udvidet i disse år. Fåreholder Andreas Egede fra Igaliku havde været en pionér, da han tilbage i 1934 slog sig ned i **Igaliku Kujalleq**, i den nordlige del af Vatnahverfi, ved siden af ruinerne et større norrønt gårdsanlæg med en tilhørende stenkirke, som knyttes til stednavnet Undir Hófda, der omtales i skriftlige kilder. I 1965 drev 6 familier fåreavl på denne lokalitet og folketallet var nået op på 38 indbyggere. Flere gårde var også oprettet i den vestlige del af Vatnahverfi langs Igaliku-fjorden, og man gjorde fælles brug af det store frodige indlandsområde til græsning. Først senere – fra 1980'erne – blev der anlagt gårde i de indre dele af Vatnahverfi.

Et endnu større problem end de mange små urentable brug blev på længere sigt erhvervets meget ekstensive drift. Fårene gik ude hele året og måtte mere eller mindre skøtte sig selv. At det overhovedet kunne lade sig gøre skyldes föhnvindene, de varme faldvinde fra indlandsisen, som i vinterhalvåret med jævne mellemrum smelter sneen, så vegetationen bliver tilgængelig for dyrene. Men med mellemrum sker det, at föhnen udebliver, hvilket gør det vanskeligt for fårene at finde føde. Endnu værre går det hvis föhnen kun når at smelte snedækkets overflade, således at der dannes et islag overalt, som forsejler vegetationen og udelukker fårene fra at få føde. Uden tilstrækkelige lagre af vinterfoder på gårdene resulterede dette med flere års mellemrum i katastrofevintre med tusindvis af omkomne får i fjeldet, som det f.eks. skete i foråret 1967 og senere i vinteren 1975/76. Denne store afhængighed af vinterklima og vintergræsning gjorde erhvervet meget usikkert og sårbart, og forhindrede en videreudvikling.

I de første årtier havde man på de fleste gårde ud over får også et mindre et kvæghold. Behovet for mælk og mejeriprodukter var en af årsagerne hertil, men dette ændredes i løbet af 1950'erne, da nye muligheder for køle- og frysetransport og – lagring vandt frem. Kvæget gled gradvist ud og i 1974 var der ikke flere køer tilbage i Grønland i denne omgang, hvorefter interessen så godt som udelukkende var samlet om fårehold og den tilhørende bestand af islandske heste og fårehunde.

Moderniseringen

Efter de skuffende erfaringer i sidste del af 1960'erne og nogle trange kår i begyndelsen 1970'erne, hvor den danske stat i en årrække fjernede sin støtte til det grønlandske landbrug, blev der efter den sidste "katastrofevinter" i 1975/76 sat en udvikling i gang mod mere intensiv og sikker drift. Omlægningen blev tidskrævende og vanskelig at gennemføre. Den betød et brud med den ekstensive driftsforms lave omkostningsniveau, og krævede en mere målbevidst politiske støtte og store økonomiske investeringer. Til forskel fra tidligere var det nu en grønlandsk konsulent, der ledede erhvervets konsulenttjeneste ved introduktionen af den nye driftsform.

I 1979 indførtes Grønlands Hjemmestyre og det var et naturligt ønske fra grønlandsk side at styrke et af de få erhverv, som bidrog til landets selvforsyning, ved siden af de traditionelle hovederhverv, fangst og fiskeri. Landbrugsproduktionen skulle øges, hvilket resulterede i, at De samvirkende Fåreholderforeninger, *Savaatillit Peqatigiisut Suleqatigiisut* i samarbejde med Grønlands Hjemmestyre iværksatte en udviklingsplan for perioden 1982-1991. Denne blev i de første år primært støttet af EU's Landbrugsfond, og senere, efter Grønlands udmeldelse i 1985, af bevillinger fra Grønlands Hjemmestyre. Planen lagde vægt på stald- og ladebyggeri, kortlægning af vegetationsressourcer, opdyrkningsarbejdet og markudvidelser som skulle gøre erhvervet mere beroende på hjemmeproduceret vinterfoder, udbygning af infrastrukturen, et forbedret rådgivnings- og uddannelsessystem, udvikling af den nødvendige teknologi til at udføre de førnævnte opgaver, mm.

Mange anlægsarbejder blev startet, i særdeleshed i nybyggerområdet Vatnahverfi, med anlæggelse af anløbskaj og traktorveje, som gjorde det muligt at oprette nye landbrug i det indre af det frodige sølandskab, som også var tæt bebygget i nordbotiden. Der blev foretaget opdyrkning af græsmarker ved både eksisterende og nye brug. Denne opdyrkning blev fra 1982-90 varetaget af et omrejsende opdyrkningshold under SAP, fåreholdererhvervets udviklingsprojekt. SAP blev, efter den formelle afslutning af udviklingsprojektet i 1991, omdannet til en egentlig grønlandsk konsulenttjeneste for landbrug, som i dag har hjemsted i Qaqortoq.

Forsøgsstationen Upernaviarsuk

Fåreavlsstationen, der blev oprettet i Qaqortoq / Julianehåb i 1915, blev i 1955 nedlagt og erstattet af en udvidet og moderniseret landbrugsstation i **Upernaviarsuk**, 10 km øst for Qaqortoq. Stationen er beliggende inden for det foreslåede verdensarvområde, og som det er tilfældet på de fleste gårde ligger der ruiner af en norrøn gård på dens område. Stationen fik bl.a. tilknyttet agronomer og en skovbrugsuddannet medarbejder, og allerede i løbet af 1950'erne begyndte man at lægge opdyrkningsforsøg ud til de enkelte fåreholdere.

Forsøgsstationen Upernaviarsuk er i dag en institution under Grønlands Hjemmestyre. Stationen har til opgave at lave forsøgsvirksomhed indenfor fåreavl, planteavl, have- og gartneribrug samt træplantning. Ud over forsøg på selve forsøgsstationen udføres stadig planteavlsforsøg på fåreholdergårdene. Landbrugsforsøgene planlægges i samarbejde med fagkonsulenterne i Konsulenttjenesten for Landbrug. Ud over forsøgsarbejdet skal stationen også være et mønsterbrug for fåreavl. Den er bemanded med en forsøgsleder, en planteskoleleder og en praktisk driftsleder.

Til forsøgsstationen er tilknyttet en fåreholderskole, hvor der årligt uddannes op til 6 kommende fåreholdere. De gennemgår en 3-årig uddannelse, som består af både teoretisk undervisning og praktikophold, som finder sted i Grønland og Island eller Norge. Desuden arrangeres efteruddannelseskurser for etablerede fåreholdere. Til fåreholderskolen er tilknyttet en områdeleder, en faglærer og en økonoma.

Forsøgsstationen har siden 1950'erne deltaget i udplantningsforsøg af træer på udvalgte lokaliteter i Sydgrønland i samarbejde med Arboretet i Hørsholm i Danmark. Dette samarbejde resulterede senere i oprettelsen af Grønlands Arboret i Narsarsuaq, som blev officielt indviet i august 2004. Arboretet ligger inden for det foreslåede verdensarvområde, kun få km fra Erik den Rødes Brattahlid, på den anden side af Tunulliarfik-fjorden. Formålet er at etablere en samling af skovgrænsetræer og buske fra den alpine og arktiske trægrænse på den nordlige halvkugle. Ud over at være en botanisk have vil beplantningerne kunne fungere som klimaindikator og være vejledende for plantevalg i Sydgrønland. Arboretet omfatter ca. 150 hektarer, som er beplantet med ca. 110 arter fra ca. 600 provenienser, og regnes i dag for at være et af de største skovgrænsearboreter i verden.

Landbruget i det kommende verdensarvområde i dag

I det foreslåede verdensarvområde findes 43 gårde mod sammenlagt 55 gårde på landsplan. De fleste består i dag af økonomiske enheder af en passende størrelse med moderne staldanlæg og muligheder for opdyrkning og opbevaring af vinterfoder til dyrene. De er næsten alle énfamilie-bedrifter, men enkelte større brug har to eller tre familier tilknyttet. Det er lykkedes for enkelte gårde at blive selvforsynende med vinterfoder. Andre er godt på vej, idet man gradvist udvider de dyrkede arealer og dermed gør sig mindre og mindre afhængige af importen af grovfoder. De 43 gårde har tilsammen 775 hektarer under dyrkning mod sammenlagt 951 hektarer opdyrket landbrugsland i hele landet. Områdets 43 gårde har i alt 18.000 overvintrende moderfår, dvs. ca. 420 i gennemsnit pr. gård. Det samlede tal for hele landet er 21.822 moderfår.

Den fortsatte udvikling af landbruget er i høj grad baseret på bøndernes aktive deltagelse. Opførelse af nye boliger og stalde finder delvis sted efter selvbyggerprincippet. Etablering af marker, indhegninger, anlæggelse af køreveje, mindre broer over elvløb mm. udføres også af brugerne selv, evt. som et samarbejde mellem flere gårde. Denne aktive deltagelse af fåreholderne bidrager til at sikre og styrke den karakteristiske grønlandske bondekultur, som er blevet udviklet i området i løbet af de sidste tre generationer.

Grønlands Landsstyres politiske målsætning for landbrugspolitikken er, at landets selvforsyningsgrad af landbrugsprodukter fortsat skal forøges, men på et bæredygtigt grundlag. På baggrund af undersøgelser af naturgrundlaget har man estimeret, at der i Sydgrønland er basis for en bestand på op til 50.000 moderfår, vurderet både ud fra mulighederne for sommergræsning i fjeldet og mulighederne for grovfoderproduktion. Dette tyder på, at det aktuelle landbrug har en solid økologisk buffer ved en hensigtsmæssig udnyttelse af vegetationen.

Hjemmemarkedets behov for lammekød er tæt på at være dækket med den nuværende produktion. Da det grønlandske lammekød primært p.t. ikke er konkurrencedygtigt på verdensmarkedet er der inden for erhvervet stigende interesse for at supplere fåreavl med nye driftsgrene, som på længere sigt kan føre til en erhvervsdifferentiering. Bl.a. har man på enkelte gårde reintroduceret kvæghold i et beskeden målestok. Desuden satses der på forædling af produkter fra fåreholdet (produkter af filt eller uld eller fødevarer), hvor det især er fåreholderkonerne som er aktører. Enkelte fåreholdere har

specialiseret sig i dyrkning af kartofler i større stil, som distribueres til dagligvareforretninger mange steder i landet. På lidt længere sigt bør produktion af drivhusafgrøder kunne få en god fremtid, forudsat man udnytter de rigelige vandkraftsressourcer ved byggeri af minivandkraftsværker. Desuden er der forventninger om, at turismen fremover kan bidrage positivt til landbrugenes økonomi i det kommende verdensarvområde.